

לימוד קבלה בצפת בחוגם של שלמה אלקבץ ומשה קורדובירו: פלפול ספרדי, הקדמות ולימוד ישיבתי

מאת

יוג'ין ד' מטנקי

הטענה המרכזית במאמר זה היא שהמאפיין המגדיר את שיטותיהם הקבליות של ר' שלמה אלקבץ ור' משה קורדובירו הוא קריאת ה'זוהר' בשיטה עיונית שהושפעה מהתפשטותן של דרכי לימוד המקרא ומאמרי חז"ל בקרב דרשנים, ובעיקר מדריך הלימוד המכונה במחקר 'העיון הספרדי', שהייתה דומיננטית בקסטיליה במאה החמש עשרה, ושהתעצמה באימפריה העות'מאנית במאה השש עשרה. בחלקו הראשון של המאמר נדונים ביטוייה של מתודה זו בכתביהם של אלקבץ וקורדובירו: מיון כתבי יד זוהריים והכנת נוסח מדויק של טקסט ה'זוהר'; ניסוח שאלות והקדמות לטקסט; הדגשת חשיבות החידושים בלימוד ה'זוהר' – בניגוד למסורות קבליות שפסלו את החידושים בטענה שאינם מתאימים למסורת הקבלה. כבר חכמים בני דורם של אלקבץ וקורדובירו הכירו במעלותיה של דרך לימוד זו, וכך נסעו משה בסולה ומרדכי דאטו מאיטליה לצפת כדי ללמוד את השיטה ולהביאה, יחד עם כתבי יד קבליים, לאיטליה, בעקבות הדפסת ספר ה'זוהר' והתפשטותו בקרב יהדות איטליה. במאמר מודגש ששיטת לימוד זו הייתה ייחודית לחוגם של אלקבץ וקורדובירו, ושמקובלים אחרים ממוצא ספרדי, במיוחד אלו המזוהים עם תלמידי ר' יצחק קנפנטון, לא השתמשו בה בלימודי הקבלה.

בחלקו השני של המאמר המחבר מראה, באמצעות בחינה פילולוגית – קלסית ומטריאלית – של כתבי יד שלא נחקרו בעבר, ששיטת הלימוד הנדונה הייתה לא רק תופעה אינטלקטואלית אלא גם תרבותית. הוא מזהה שקבוצה של כתבי יד הכוללים את היחידה הטקסטואלית של 'ליקוטי הקדמות', המיוחסים לאלקבץ, הועתקו בידי תלמידיהם של אלקבץ וקורדובירו בצפת בשנים 1548–1561, ומבקש לראות בהם מחברות אישיות של התלמידים הללו. בחינת כתבי היד הללו מראה שמעתיקיהם למדו יחד ורשמו את תורתו של אלקבץ שנמסרה להם בעל פה, ולאחר מכן ערכו ועיבדו אותה. פרקטיקת הלימוד הזו נבעה מהאופי העיוני של לימודיהם, כלומר מסורת קבלה שנלמדה על פי כללי היגיון, ושניתן היה לסכמה, לקצרה ולעבדה. מבחינת כתבי היד הללו עולה עוד שאלקבץ עצמו מילא בשלב מאוחר תפקיד פעיל ביחידה הטקסטואלית הזו. מתוך בחינה מעמיקה של יחסי הגומלין בין כתבי היד מוצגת במאמר לראשונה תמונה היסטורית ממשית של פעילות חוג מקובלים. פעילות למדנית זו הייתה תוצר תרבותי של הלימוד הישיבתי בבתי המדרש הצפתיים הידועים, שרבנים ותלמידים למדו בהם יחדיו, אפילו כשוויים במידה זו או אחרת. לבסוף מוצגת במאמר השוואה בין 'ליקוטי הקדמות' ל'פרדס רמונים', ועולה ממנה

כי ההקדמות הקבליות קדמו בחלקן לאלקבץ, וכי ייתכן ש'פרדס רמונים' אינו אוסף של חומר קבלי מימי הביניים שקורדובירו בחר משיקול דעתו, אלא אוסף של טיעונים לימודיים שקדמו לו, נוסף על חידושים שלו עצמו. במובן הזה יש לראות ב'פרדס רמונים' הרחבה שיטתית של תורת אלקבץ.

יוג'ין ד' מטנקי, החוג לפילוסופיה יהודית ותלמוד, אוניברסיטת תל אביב
eugenem@mail.tau.ac.il